LUONTOPANEELIN LAUSUNTO KOSKIEN HALLITUKSEN ESITYSTÄ EDUSKUNNALLE LAIKSI VESILAIN MUUTTAMISESTA

Luontopaneeli kiittää maa- ja metsätalousvaliokuntaa lausuntopyynnöstä koskien vesilain muuttamista. Luontopaneeli pitää erittäin tarpeellisena esitettyä muutosta, jonka avulla kalatalousvelvoitteen tai kalatalousmaksun liittäminen lainvoiman saaneeseen vesivoimalaitoksen lupaan olisi nykyistä helpompaa. Vaikka esitys on ehdottoman oikeansuuntainen, ovat ehdotetut lainsäädäntömuutokset kuitenkin riittämättömiä sen varmistamiseksi, että niin sanotut nollavelvoitelaitokset ryhtyisivät laajalti toteuttamaan toimia vaelluskalakantojen elinolosuhteiden turvaamiseksi. Luontopaneeli toivoo, että lakiesitystä muutettaisiin vielä niin että esitykseen lisättäisiin 1) kalatalousvelvoitteen ensisijaisuus sekä 2) lunastus- ja korvausperusteet ja 3) toimenpiteiden kohtuullisuuden vaatimuksesta luovuttaisiin.

Luontopaneeli painottaa, että uudistuksessa olisi vesiluonnon turvaamisnäkökulman vuoksi hyvä ottaa ensisijaiseksi lähtökohdaksi ohitusuoman tai kalatien rakentaminen ja kalatalousmaksun tulisi olla vaihtoehtona vain, mikäli kalatalousvelvoitteen määrääminen ei ole mahdollista. Tämä on oikeudenmukaista ja varmistaa, että toimet kohdistuvat sinne, missä haitta aiheutuu. Luontopaneeli on jo aiemmissa lausunnoissaan (13.3.2026 ja 31.5.2023) tuonut esiin, että lähtökohtaisesti kaikkiin olemassa oleviin vesivoimalaitoksiin tulisi velvoittaa rakennettavaksi ohitusuomat tai kalatiet vaelluskalojen nousun mahdollistamiseksi ja kaloille ja muille vesieliöille tulisi taata esteetön kulku vuoden ympäri. Jos vesitaloushankkeesta aiheutuu vahinkoa kalakannoille tai kalastukselle, hankkeesta vastaava olisi velvoitettava ryhtymään toimenpiteisiin vahinkojen ehkäisemiseksi tai vähentämiseksi (kalatalousvelvoite) taikka määrättävä maksamaan tällaisten toimenpiteiden kohtuullisia kustannuksia vastaava maksu kalatalousviranomaiselle (kalatalousmaksu).

Lainmuutosta valmistellut työryhmä esitti aiemmin myös nollavelvoitelaitoksia koskevien erityisten lunastus- ja korvausperusteiden lisäämistä vesilakiin, mikä olisi helpottanut vähämerkityksellisten voimaloiden lunastusta. Luontopaneeli pitää valitettavana, että esityksestä luovuttiin valmistelun aikana ja toivoo, että lunastus- ja korvausperusteet palautettaisiin lakiesitykseen. Vähäisen merkityksen omaavan vesivoimalaitoksen lunastamisen valtiolle vaelluskalakantojen elinolosuhteiden ja vaellusyhteyden turvaamiseksi helpottaisi oleellisesti vaelluskalojen nousua estävien patojen purkamista. Tämä voisi auttaa merkittävästikin Suomen vaelluskalakantojen elpymistä.

Luontopaneeli katsoo, että luvanhaltijalle koituvien kustannusten kohtuullisuuden arviointi johtaa herkästi siihen, että kalojen kulkua turvaavien velvoitteiden asettamisesta saatetaan luopua, vaikka velvoitteille olisi vahvat ekologiset perusteet. Luvanhaltija on hyötynyt nollavelvoitteistaan jo koko laitoksen toiminnan ajan toisin kuin toimijat, joille on jo alun perin määrätty kalatalousvelvoite. Tämän vuoksi velvoitteen kohtuullistaminen ei ole tarpeen oikeudenmukaisuusnäkökulmasta. Kuten HE:ssäkin todetaan, nollavelvoitelaitokset ovat tyypillisesti energiantuotannon kannalta vähämerkityksellisiä, minkä vuoksi ei voi katsoa olevan syytä antaa tällaisten laitosten jatkaa ekosysteemien ja vaelluskalakantojen heikentämistä. Jos kalatalousvelvoitteen, kalatalousmaksun tai näiden yhdistelmää ei voida pitää kohtuullisena luvanhaltijalle tällaisissa laitoksissa, tulisi näistä laitoksista pyrkiä pääsemään kokonaan eroon. Siksi lakihankkeen alkuperäisen suunnitelman mukaisesti olisi selkeää myöntää valtiolle oikeus lunastaa tällaiset laitokset. Nyt tilanne jää kestämättömäksi. Yksikin tällainen vähämerkityksellinen laitos voi mitätöidä muut samassa vesistössä tehdyt toimet uhanalaisten kalakantojen pelastamiseksi.

Lakimuutos on osa komission virallisen huomautuksen (3.10.2024) aikaansaamia toimenpiteitä. Ehdotettu muutos ei vastaa täysimääräisesti sitä, mitä komissio Suomelta edellytti. Vaikka ehdotetut

muutokset ovatkin oikeansuuntaisia, ne ovat samalla riittämättömiä eikä uudistamista ei tule jättää tähän. Vesilainsäädännön työstämistä tulee jatkaa sitä kohti, että suomalainen vesioikeus turvaisi myös vesiekosysteemit ja niiden toimivuuden, vaelluskalojen elinolosuhteet mukaan lukien. Vesioikeuden kehittämisessä olisi huomioitava, että myöskään nykyiset velvoitteet eivät välttämättä vastaa laitosten aiheuttamaan todelliseen vahinkoon. Lupien järjestelmällinen uudelleentarkastaminen Ruotsin mallin mukaan – eli keskittyen toiminnallisuuteen, suunnitteluun ja seurantaan – voisi olla myös Suomessa toimiva ratkaisu vesivoimalaitosten ekologisten ja yhteiskunnallisten vaikutusten hallintaan.

Luontopaneelin lausunnon ovat laatineet Heikki Mykrä, Minna Pappila ja Outi Silfverberg.